

Εθνεγερσία: σύγκρουση δύο οραμάτων (Χρήστος Γιανναράς, Καθηγητής Φιλοσοφίας)

Categories : [ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ](#)

Date : 24 Μαρτίου, 2009

Ομιλία του Καθηγητού Φιλοσοφίας Χρήστου Γιανναρά σε επετειακή εκδήλωση του Αρσακείου Πατρών (24 Μαρτίου 2008)

Κάποτε τις ομιλίες που γίνονταν στις επετείους τις εθνικές, τις ονομάζαμε «*πανηγυρικός της ημέρας*». Η έκφραση δήλωνε, νομίζω, ακριβώς τη σύνοψη του νοήματος της πανηγύρεως. Ήταν μια πανήγυρις η εθνική εορτή. Κάτι γιορτάζαμε. Και το να γιορτάζει κάτι ένας λαός είναι φανερό. Εκφράζει πραγματικά τη χαρά του για κάτι που συνέβη και που έχει σημαδέψει το συλλογικό βίο και δεν θέλει να ξεχαστεί. Δεν ξέρω, ένα από τα προβλήματα που πρέπει νομίζω να μας απασχολούν στο ποσοστό που γρηγορεί η συνείδηση που ανήκει σ' ένα λαό όπως ο ελληνικός, δεν ξέρω εάν σήμερα, και μόνο η λέξη «πανήγυρις» και «πανηγυρικός», εαν έχει ρεαλιστικό αντίκρισμα. Πάντως, έτσι κι αλλιώς, νομίζω ότι η περιγραφή ή οι αναφορές οι επαινετικές για το γεγονός που γιορτάζουμε, ίσως έχουν κορεσθεί πια, έχουμε κορεσθεί από τέτοιες αναφορές, και πιθανόν ο γονιμότερος εορτασμός είναι να προβληματιζόμαστε σε κάθε τέτοια ευκαιρία και περίπτωση.

Αυτό θα τολμήσω σήμερα, περισσότερο να θέσω ένα πρόβλημα, που να γίνει αφορμή να σκεφθούμε, να ψάξουμε, να μελετήσουμε και να αποκτήσουμε, κατά το δυνατό, μια προσωπική αντίληψη, με αφορμή το πρόβλημα που θα τεθεί, παρά να σας πλουτίσω ίσως με πληροφορίες ή με γνώσεις για το γεγονός το οποίο γιορτάζουμε. Θα ξεκινήσω με τη φράση ενός αμερικανού φιλοσόφου, παράγει πότε πότε και φιλοσόφους η Αμερική, του Ρίτσαρντ Ρώρτυ, ο οποίος λέει ότι «*ένας λαός γράφει την ιστορία του όχι για να αφηγηθεί το παρελθόν του, αλλά για να δηλώσει αυτό που θέλει να είναι στο μέλλον*». Νομίζω έχει μια βαρύτητα αυτή η φράση. Είναι μια επικίνδυνη φράση. Έχει μια βαρύτητα και επικινδυνότητα. Βαρύτητα, διότι

πραγματικά τότε έχει νόημα η ιστορία όταν γίνεται το έδαφος στο οποίο πατάμε για να κοιτάξουμε μπροστά, για να δηλώσουμε αυτό που θέλουμε να είμαστε. Έχει επικινδυνότητα διότι στις ημέρες μας με μεγάλη ευκολία η ιστορία πλαστογραφείται. Κι έχουμε πολύ κοντά μας, πολύ έντονες τις εμπειρίες και τις παραστάσεις λαών οι οποίοι καπηλεύονται την ιστορία, πλαστογραφούν την ιστορία, για να αποκτήσουν συλλογική ταυτότητα.

Ας μείνουμε στο πρώτο, στο σκέλος της γονιμότητας της πρότασης που εξέφερε ο Ρώρτυ.

Θα ήθελα λοιπόν να πω ότι το γεγονός της 25ης Μαρτίου, η Εθνεγερσία, όπως λέμε, των Ελλήνων, κόμιζε από την πρώτη στιγμή ένα προβληματισμό, που προσωπικά θα τον όριζα σαν μια σύγκρουση δυο οραμάτων. Αυτή η σύγκρουση δεν ήταν των ημερών ή απλώς του έτους εκείνου, του 1821. Είχε αρχίσει πολύ πιο νωρίς, από τα τέλη του 18ου αιώνα. Υπήρχαν, θα 'λεγε κανείς, δύο οράματα, δύο τρόποι να κοιτάξει το μέλλον του ο Ελληνισμός. Κοιτώντας την ιστορία του να προδιαγράψει το μέλλον και τις προοπτικές του.

Το πρώτο όραμα, νομίζω, θα έλεγα επιγραμματικά ότι συγκεφαλαιωνόταν στην τήρηση, στην εμμονή, στην επιλογή ότι ο Ελληνισμός δεν είναι απλώς μια εθνοφυλετική παρουσία μέσα στην ιστορία. Είναι πριν από αυτό μια πρόταση πολιτισμού. Σίγουρα έχει μια συγκεκριμένη εθνοφυλετική ιστορική βάση και αφετηρία. Αλλά μέσα στη διαδρομή της ιστορίας ο Ελληνισμός αποτελούσε περισσότερο μια πρόταση πολιτισμού που ενδιέφερε πανανθρώπινα, παρά ένα κλειστό, το ιδίωμα μιας κλειστής εθνικής ενότητας. Επομένως, εάν είναι πρόταση πολιτισμού, τότε δεν είναι κάτι που ανήκει μόνο σ' ένα λαό. Ένας λαός διαχειρίζεται κυρίως, ο λαός που οι πρόγονοί του γέννησαν και συνέχισαν αυτόν τον πολιτισμό, τον διαχειρίζεται και τον προωθεί αλλά, επαναλαμβάνω, ο πολιτισμός ενδιαφέρει πανανθρώπινα.

Όταν λέμε πολιτισμός, επιτρέψτε μου μια μικρή παρένθεση, σήμερα μιλώντας για πολιτισμό νομίζω ότι ο νους μας πηγαίνει περισσότερο σε κάτι σαν ψυχαγωγία ή σαν πολιτιστικές εκδηλώσεις. Έχουμε και Υπουργείο Πολιτισμού, άκουσον άκουσον! Αν είναι ποτέ νοητό να παράγει πολιτισμό ένα Υπουργείο. Ο πολιτισμός θα έλεγα, θα συμφωνήσω με μια πρόταση είναι κι αυτή, ότι θα μπορούσε να οριστεί ως ο τρόπος του βίου μιας συλλογικότητας, μιας κοινωνίας. Πολύ συγκεκριμένα, ο τρόπος που ντυνόμαστε, ο τρόπος που χτίζουμε τα σπίτια μας, ο τρόπος που διακοσμούμε τα σπίτια μας, ο τρόπος που μαγειρεύουμε, που κάνουμε την κουζίνα μας, ο τρόπος που ερωτευόμαστε, ο τρόπος που φτιάχνουμε θεσμούς κοινής συμβίωσης κ.λ.π. Θα μου πείτε εάν είναι τόσο γενικός ο ορισμός του πολιτισμού τότε γιατί διαφοροποιούνται οι πολιτισμοί. Διότι δεν είναι πάντοτε και παντού ίδιος ο τρόπος του βίου. Το κάθε κοινωνικό σύνολο διαμορφώνει ένα τρόπο του βίου επί τη βάση μιας ιεράρχησης των αναγκών του. Ποια ανάγκη είναι πρώτη και ποια είναι δεύτερη. Πολύ

χαρακτηριστικό παράδειγμα, θα το έχετε ακουστά, οι αρχαίοι Αθηναίοι, ας πούμε, ξέρουμε ότι οι ιδιωτικές τους κατοικίες ήταν πενιχρές. Δεν έχουμε τεκμήρια ούτε για μινωικά ανάκτορα ούτε για ρωμαϊκές επαύλεις. Γιατί; Γιατί αυτό που τους ενδιέφερε, αυτοί που έκτισαν αυτά τα αριστουργήματα που έκτισαν στο κέντρο της πόλης τους, τους ενδιέφερε αυτό: ο δημόσιος χώρος. Η πρώτη τους έγνοια ήταν να είναι πολίτες. Να βγουν στην αγορά. Να μετάσχουν κρίσεως και αρχής. Πίσω λοιπόν απ' αυτή την ιεράρχηση των προτεραιοτήτων, με άλλα λόγια, να το πω ακόμα πιο συγκεκριμένα. Εάν εμάς εδώ σήμερα μας δημιουργηθεί πρώτη ανάγκη να μετέχουμε στα κοινά, ανάγκη πριν και από την ανάγκη να έχουμε ηλεκτρικό ψυγείο, τότε αλλάζει ο πολιτισμός. Λέω το ηλεκτρικό ψυγείο για να δώσω ένα σημάδι για πόσο ρεαλιστικές ανάγκες μιλάμε. Βέβαια, πίσω απ' αυτή την ιεράρχηση των αναγκών υπάρχει πάντα μια νοσηματοδότηση, δηλαδή ένα νόημα που δίνουμε στην ύπαρξη, στον κόσμο, στην ιστορία. Αυτό το νόημα ιεραρχεί τις ανάγκες μας. Κι αυτό το νόημα μπορεί να μην είναι συνειδητό σε όλο το κοινωνικό σύνολο. Το εκφράζουν κατ' εξοχήν οι καλλιτέχνες, με το αισθητήριο που έχουν να διαβλέπουν και να προηγούνται στην έκφραση της κοινής εμπειρίας, οι φιλόσοφοι με τη σκέψη τους κ.λ.π. γι' αυτό κι έχει φθάσει να ταυτίζουμε τον πολιτισμό με την τέχνη ή με την θεωρητική σκέψη.

Πολιτισμός, λοιπόν, ο τρόπος του βίου κι ο Ελληνισμός μια πρόταση τέτοιου πολιτισμού.

Μιλάμε όμως για μια εποχή στην οποία ο Ελληνισμός είναι υπόδουλος, είναι ραγιάς, είναι κάτω από την τουρκική κατοχή. Είναι φτωχός. Είναι στερημένος σε πολλές περιοχές της Ελλάδος από στοιχειώδεις υλικές ανέσεις και αγαθά. Είναι, κατά περιόδους, σε πολύ μεγάλη πτώση εκπαίδευσης, παιδείας, καλλιέργειας. Κι όμως αυτός ο λαός παράγει πολιτισμό. Σήμερα πρέπει να έχεις δεν ξέρω πόσα διδακτορικά ή δεν ξέρω ποια καλλιέργεια για να αντιληφθείς τι πολιτισμό αντιπροσώπευε η λαϊκή αρχιτεκτονική της Τουρκοκρατίας ή το δημοτικό τραγούδι ή οι φορεσιές που ήταν λαϊκό ένδυμα ή οι θεσμοί οργάνωσης της συλλογικότητας, οι κοινότητες, οι συντεχνίες, τα συνάφια κ.λ.π. Παρήγε λοιπόν πολιτισμό.

Γι' αυτό και είχε περισσότερη την αίσθηση ότι δεν αποτελεί ο Ελληνισμός μια φυλή ή ένας έθνος, όπως ήταν η λέξη που μπήκε μέσα στη γλώσσα κυρίως με διαφορετικό περιεχόμενο απ' τα τέλη του 18ου αιώνα, αλλά ήταν ένα Γένος. Γένος σημαίνει, αν το ερμηνεύω σωστά, ότι όποιος μετέχει σ' αυτό το Γένος γεννιέται, μεγαλώνει, αυξάνει, μέσα σε μια πραγματικότητα τρόπου του βίου, μέσα σε μια πραγματικότητα πολιτισμού.

Βέβαια ενώ είπα ότι ήταν ραγιάς ο Έλληνας την εποχή εκείνη, δεν μπορεί να αγνοήσει κανείς το γεγονός ότι υπάρχουν φαινόμενα που δηλώνουν και μια

οικονομική ευρωστία που μας εκπλήσσει. Ας πούμε, οι караβοκυραίοι, οι οποίοι οργώνουν την Μεσόγειο, είναι κυρίαρχοι των ναυτικών οδών και του εμπορίου στη Μεσόγειο. Οι έμποροι οι οποίοι οργώνουν τις αγορές της Ευρώπης.

Και εδώ θέλω να κάνω μια παρατήρηση. Αξίζει να μελετήσει κανείς πώς μετανάστευαν οι Έλληνες στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Και πώς μεταναστεύουν από τη στιγμή που ιδρύεται το Ελλαδικό κράτος. Θα έλεγα ότι στους αιώνες της Τουρκοκρατίας οι Έλληνες μεταναστεύουν από θέσεως ισχύος. Κι αυτό μπορεί να το πιστοποιήσει κανείς αν επισκεφθεί, ας πούμε, το τι άφησαν πίσω τους ως κτήρια και ως επιτεύγματα στην Τεργέστη, στην Βιέννη, στο Μόναχο, στο Παρίσι. Τα κτίσματα που άφησαν οι ελληνικές κοινότητες εκείνων των αιώνων είναι πραγματικά μια έκπληξη.

Ένα άλλο στοιχείο, λέω τώρα το τι βάσεις τι ερείσματα είχε το όραμα ότι οι Έλληνες αντιπροσωπεύουν κυρίως ένα πολιτισμό, ένα άλλο στοιχείο είναι ότι ήδη από την άλωση της Κωνσταντινούπολης, κατά κανόνα, οι μεγάλοι δραγουμάνοι της Υψηλής Πύλης, δηλ. οι υπουργοί των εξωτερικών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, ήταν Έλληνες. Κι αυτό για λόγους ανάγκης. Ήταν οι πιο καλλιεργημένοι, οι μόνοι που μπορούσαν να διαχειριστούν τις διεθνείς σχέσεις της αυτοκρατορίας. Οι ηγεμόνες της Μολδαβλαχίας. Ακόμα ευρύτερα, ήδη στον 18ο αιώνα, και κυρίως βέβαια μετά τον 19ο, ήδη στα μεγάλα αστικά κέντρα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας το ελληνικό στοιχείο ήταν το υπέρτερο, το κυριαρχικό. Οι τουρκοί πληθυσμοί, παρ' όλο που ήταν οι κατακτητές, απωθούνταν λίγο στο περιθώριο του κοινωνικού βίου. Μιλώ για περιπτώσεις πόλεων όπως η Σμύρνη, η Τραπεζούντα, η Οδησσός κ.λ.π.

Αυτά τα δεδομένα όλα, ενίσχυαν το όραμα το οποίο να πω τώρα και ποιοι κυρίως το εκπροσώπησαν. Ήταν το όραμα των Φαναριωτών και το όραμα του Οικουμενικού Πατριαρχείου στην Κωνσταντινούπολη. Το όραμα ότι ενδέχεται, εάν συνεχίσουν με αυτή την δυναμική, να υπάρξει μια ένδοθεν άλωση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Από μέσα να αλωθεί. Κάτι το οποίο είχε ως προηγούμενο αυτό το οποίο συνέβη με την Ρωμαϊκή αυτοκρατορία. Ο εξελληνισμός της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, κυρίως βέβαια από την εποχή του Κωνσταντίνου και μετά, και κυρίως την εποχή του Ιουστινιανού, ήταν ένα προηγούμενο το οποίο έδινε λαβή για να αρθρωθεί, να συλληφθεί αυτό το όραμα. Μάλιστα είχε εμφανιστεί και η άποψη ότι μπορούν να εκληφθούν οι Οθωμανοί ως μια από τις δυναστείες που γνώρισαν στο λεγόμενο Βυζάντιο οι Έλληνες, ως να ηγεμονεύουν οι αυτοκράτορες στη Nova Roma, στη Νέα Ρώμη στην Κωνσταντινούπολη. Να μιλάμε δηλαδή για τη δυναστεία των Οσμανιδών, όπως μιλάγαμε για τη δυναστεία των Ισαύρων, των Παλαιολόγων και άλλων. Κυρίως όμως από πλευράς πολιτικής, αυτό το όραμα είχε μέσα του την προτεραιότητα της έγνοιας για την διάσωση του Ελληνισμού στην έκταση και την εξάπλωσή του στον τότε κόσμο, των Βαλκανίων, της Μικράς Ασίας, της Μέσης Ανατολής.

Όταν στα τέλη του 18ου αιώνα, με τη Γαλλική επανάσταση, με τη φιλοσοφία του

Διαφωτισμού, πρωτοεμφανίζεται θεωρητικά η έννοια του έθνους - κράτους, δηλ. μιας οργάνωσης κρατικής, η οποία βασίζεται πλέον σε αντικειμενικά στοιχεία ενότητας και συνοχής μιας κοινωνικής ομάδας, όπως είναι η γλώσσα, όπως είναι η κάποια κοινή ιστορία, όπως είναι η θρησκεία κ.λ.π. Όταν εμφανίζονται αυτές οι ιδέες και τις εγκολπώνονται κάποιοι Έλληνες διανοούμενοι, κυρίως στο χώρο της Δύσης, η αντίδραση των Φαναριωτών και του Πατριαρχείου είναι πάρα πολύ σαφής. Οι ιδέες τότε του έθνους - κράτους, όπως θα δούμε αμέσως μετά αναλυτικότερα, συνδέονται, ειδικά όσον αφορά την Ελλάδα, με το ενδεχόμενο να αναστηθεί ένα έθνος - κράτος στα όρια της Αρχαίας Ελλάδας. Ένα έθνος - κράτος το οποίο να επαναστήσει την πραγματικότητα εκείνου του Ελληνισμού, που οι Ευρωπαίοι εκτιμούσαν, θαύμαζαν και ήθελαν να είναι οι συνεχιστές του από τους προηγούμενους αιώνες, ήδη από τον Ευρωπαϊκό Μεσαίωνα.

Αλλά εάν πραγματοποιείτο ένα τέτοιο όραμα, τότε όλοι οι χριστιανικοί, ελληνικοί και ορθόδοξοι πληθυσμοί της Μικράς Ασίας, του Πόντου, της Ανατολικής Ρωμυλίας, της Δυτικής Μακεδονίας, θα ήσαν έκθετοι στην τουρκική βία, στο μαχαίρι του Τούρκου, όπως θα λέγαμε πολύ απλά. Με άλλα λόγια η έγνοια των Φαναριωτών και του Πατριαρχείου, που στους τέσσερις αιώνες της Τουρκοκρατίας έπαιξαν ένα ρόλο ηγετικό για τη διάσωση του Ελληνισμού, ήταν ακριβώς να περισωθεί ολόκληρος ο Ελληνισμός κι όχι μόνο το όραμα των κλασικιστών της Ευρώπης, το όραμα της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού για την επανίδρυση, κατά κάποιο τρόπο, της Αρχαίας Ελλάδας.

Βέβαια, αυτό το όραμα να σωθεί η αυτοκρατορία και όχι να γεννηθεί ένα έθνος - κράτος, κατασυκοφαντήθηκε, ήδη μέχρι τις μέρες μας, πάρα πολύ, χαρακτηρίστηκε ως φιλοτουρκισμός, ως ενδοτισμός απέναντι στους Τούρκους κ.λ.π. Υπάρχουν κάποια στοιχεία τα οποία επιτρέπουν αυτή την διαστροφή, νομίζω, της ιστορικής πραγματικότητας, και ήτανε κάποια κείμενα τα οποία έφτασαν να πουν, όχι αβάσιμα, ότι ήτανε μια δωρεά του Θεού το ότι υποτάχθηκε ο Ελληνισμός στους Τούρκους, δηλαδή σ' ένα γένος, σ' ένα λαό χαμηλότερης πολιτιστικής στάθμης και γι' αυτό δεν απορροφήθηκαν οι Έλληνες σ' ένα άλλο πολιτισμό, ώστε να χάσουν την ιδιαιτερότητά τους.

Υπήρξε ένα κείμενο *Η Πατρική Διδασκαλία* του Αθανάσιου του Πάριου, το οποίο εκφράζει ακριβώς αυτή την άποψη, ότι να ευχαριστούμε το Θεό που είμαστε σκλάβοι στους Τούρκους και όχι στους Φράγκους, που εκεί ήταν εμφανέστερος ο κίνδυνος με την ανάπτυξη που γνώρισε η Ευρώπη από τον 17ο κυρίως αιώνα και μετά να υπάρξει μια απορρόφηση, μια αφομοίωση του Ελληνισμού.

Έτσι, αυτό το όραμα της αυτοκρατορίας κατόρθωσε να διασώσει την ευρύτητα της

πραγματικότητας του Ελληνισμού ήδη εκείνη την εποχή, μέσα στη γεωγραφική περιοχή της νοτιοανατολικής Ευρώπης.

Μια πραγματικότητα, η οποία διασώθηκε για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα. Ο Οδυσσεάς Ελύτης λέει χαρακτηριστικά ότι μέχρι τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, με την ελληνική γλώσσα, αν μιλούσες ελληνικά, είχες αμέσως ένα γλωσσικό διαβατήριο, με το οποίο κυκλοφορούσες άνετα από τα βόρεια της Μικράς Ασίας μέχρι τη Νότια Ιταλία κι απ' τις παραδουνάβιες ηγεονίες μέχρι την Αίγυπτο. Πράγματι όλη αυτή η έκταση ήτανε, νομίζω η έκφραση είναι πολύ πολύ προσεγγμένη και χαρακτηριστική, σ' όλη αυτή την έκταση είχες τα ελληνικά ως γλωσσικό διαβατήριο. Υπήρχε μια συνείδηση μετοχής σ' ένα κοινό πολιτισμό, πέρα από φυλετικές και εθνοτικές διακρίσεις.

Εδώ να προσθέσω μια λεπτομέρεια. Ξέρετε στους ιστορικούς λαούς είναι ολίγον αντιφατικό να ζητάει κανείς - και λέω ιστορικούς λαούς που επέζησαν - είναι αντιφατικό η φυλετική ομοιογένεια. Ο αείμνηστος Νίκος Σβορώνος, ένας ιστορικός που δεν υπέταξε ποτέ την ιστορική έρευνα στις ιδεολογικές του προτιμήσεις, έλεγε: *«Μη μου ζητάτε φυλετική ομοιογένεια. Εγώ κάνω ιστορία δεν κάνω ζωολογία»*. Εκείνο το οποίο είναι η έκπληξη στην περίπτωση του Ελληνισμού είναι ότι επί τρεισίμισι χιλιάδες χρόνια διασώζεται μια γλωσσική παράδοση, η ίδια γλωσσική παράδοση, με τις εξελίξεις τις φυσιολογικές που έχει η γλώσσα και μια κοινή συνείδηση μετοχής σ' αυτήν την παράδοση.

Αυτό είναι το βασικό στοιχείο και επίσης θα προσέθετα, δεν το λέει ο Σβορώνος αλλά είναι νομίζω αρκετά τεκμηριωμένο, την δυνατότητα που είχε αυτός ο λαός να αφομοιώνει προσλήματα, τα οποία ερχόντουσαν σαν σφήνες μέσα στην ζωή του και την ιστορία του.

Απ' τη Ρωμαϊκή κατάκτηση μέχρι το 1821 στον κυρίως ελλαδικό χώρο, πραγματοποιήθηκαν δεκαεπτά διαδοχικές εισβολές και εγκαταστάσεις διάφορων φύλων και φυλών. Μέχρι σήμερα νομίζω ακόμα εδώ στην Πελοπόννησο σώζονται, σαν δεύτερη ονομασία, τοπωνύμια και ονομασίες οικισμών και χωριών με σλαβικά ονόματα. Ποιος μπορεί να αποδώσει διαφορετική, να πει δεν είναι αμιγώς ελληνικός ο πληθυσμός της Πελοποννήσου.

Γι' αυτό, νομίζω, ότι η θέα των Φαναριωτών είχε αυτή την ευρύτητα και δυναμική: Να βλέπει ότι αυτό που συνιστά την ταυτότητα ενός λαού δεν μπορεί να είναι αντικειμενικό κριτήριο που το προσδίδουμε εκ των υστέρων, αλλά είναι η ταυτότητα βιούμενη και πραγματοποιούμενη ως τρόπος της ζωής του ανθρώπου.

Ένας απόηχος αυτού του οράματος της αυτοκρατορίας σώθηκε, νομίζω, μέχρι την Μικρασιατική καταστροφή περίπου, σ' αυτό που ονομάζουμε Μεγάλη Ιδέα και που απέβλεπε πραγματικά στην διάσωση, κατά το δυνατό, του Ελληνισμού πέρα και έξω από στενά φυλετικά και εθνικά όρια.

Το αντίπαλο όραμα, το υπαινίχθηκα προηγουμένως, ήταν το όραμα μιας ομάδας διανοουμένων οι οποίοι κυρίως ζούσαν και δρούσαν στην Δυτική Ευρώπη. Το

αντιπροσωπευτικό, συμβολικό θα έλεγα όνομα, που συνοψίζει τη στάση αυτών των διανοουμένων είναι ο Αδαμάντιος Κοραής. Οι διανοούμενοι αυτοί ζούσαν στην Δυτική Ευρώπη και ήταν εντελώς φυσικό να μετέχουν, να ζουν, να βιώνουν, την έκπληξη και τον θαυμασμό γι' αυτό που συντελείτο στην Δυτική Ευρώπη, επανалаμβάνω από τον 17ο αιώνα και μετά. Η Βιομηχανική επανάσταση, ο καινούριος πλούτος που εισέρεε στην Ευρώπη, μετά την ανακάλυψη της Αμερικής, μετά των Ινδιών κ.λ.π. αποικίες που συνεισέφεραν στον πλούτο και στην ανάπτυξη των ευρωπαϊκών κρατών και ταυτόχρονα η ανάπτυξη των επιστημών, η ανάπτυξη της σκέψης, κυρίως δε με την εμφάνιση της φιλοσοφίας του Διαφωτισμού, όταν αυτές οι κοινωνίες πια ένιωσαν ότι μπορούν να είναι αυτόνομες και να αποτινάξουν έναν άλλου τύπου ζυγό που είχαν πράγματι ζήσει στους μέσους αιώνες, τους πραγματικά σκοτεινούς, δηλαδή μια απόλυτη κυριαρχία πάνω στην κοινωνική πραγματικότητα θρησκευτικών κυρίως θεσμών και παραγόντων, τελείως διαφορετικών και παραλλαγμένων απ' ότι γνώριζε και γνώρισε στην πορεία της η Ελληνική ανατολή.

Λοιπόν, αυτό το θαύμα της ανάπτυξης της Ευρώπης, οι Έλληνες διανοούμενοι, οι οποίοι ερχόντουσαν από μια χώρα με όλα τα υστερήματα που περιέγραφα προηγουμένως, και με πρώτη εικόνα αυτά τα υστερήματα και όχι μια εποπτεία και των θετικών δυναμικών στοιχείων που επίσης ανέφερα, ήταν σχεδόν φυσικό να εκστασιάζονται. Να θαυμάζουν «τα πεφωτισμένα και λελαμπρυσμένα της Εσπερίας γένη». Και να πιστεύουν ότι, να, κάτι τέτοιο θέλουμε να ξαναγίνει η Ελλάδα. Αυτό το «κάτι τέτοιο» έβρισκε ανταπόκριση στους Φιλέλληνες της Ευρώπης, οι οποίοι σπουδάζουν τα κείμενα των αρχαίων ελλήνων - άλλο ερώτημα πώς και με ποια οπτική και με ποια ερμηνευτική στάση τα προσέλαβαν ήδη από τον 10ο αιώνα με τον Σχολαστικισμό - πάντως καλλιεργούσαν ένα θαυμασμό για την Αρχαία Ελλάδα και αυτός ο θαυμασμός ήταν το έρεισμα, όπως είπα και πριν, για να τροφοδοτείται ένα δεύτερο όραμα, να απαλλαγεί από τον τουρκικό ζυγό, αυτό το ένδοξο κομμάτι των νότιων Βαλκανίων, το κομμάτι στο οποίο άνθησαν η Αθήνα, η Θήβα, η Σπάρτη, όλα αυτά τα ένδοξα ονόματα του αρχαίου παρελθόντος.

Επομένως, ο ευρωπαϊκός πολιτισμός ήταν έτοιμος να βοηθήσει σε μια εξανάσταση ενός έθνους - κράτους, με τη νεωτερική πια έννοια του όρου, που θα ανάστανε ακριβώς την Αρχαία Ελλάδα. Κι αυτό πήγαινε πάρα πολύ στους Έλληνες διανοουμένους. Αδιαφορούσαν για την τότε πραγματικότητα του Ελληνισμού, όπως την περιέγραφα, για τα πολιτιστικά του επιτεύγματα εκείνης της εποχής και μ' ένα άλμα, με μια αερογέφυρα, πήγαιναν πίσω 25 αιώνες, για να θαυμάσουν την Αθήνα του Περικλή, τους μεγάλους φιλοσόφους της αρχαιότητας, και κατά το δυνατό να αναχθούν και να αναστήσουν εκείνο το παρελθόν, ωσάν η ιστορία πράγματι να μπορεί να λειτουργήσει με άλματα και με υπερπήδηση τόσων γενεών.

Μάλιστα, το ενδιαφέρον των Ευρωπαίων για την Αρχαία Ελλάδα, είχε δημιουργήσει

και την τεχνητή ή αυθόρμητη πεποίθηση ότι η αρχαιοελληνική παράδοση δε συνεχίζεται πια στη σκλαβωμένη περιοχή αυτή που κατοικούν κάποιοι ελληνόφωνοι λαϊκοί και η παράδοση συνεχίζεται στην Δύση. Το σχήμα ότι η Αρχαία Ελλάδα τελειώνει με τον Ιουστινιανό και το κλείσιμο, συμβολικά, το 527 των τελευταίων φιλοσοφικών σχολών της Αθήνας και μεταλαμπαδεύεται η αρχαιοελληνική παράδοση πού και πότε; Μα στη Δύση, από το 12ο - 13ο αιώνα και μετά, κυρίως με το ρεύμα του Σχολαστικισμού, που αντιπροσωπεύει και την πρώτη αξιοποίηση της αριστοτελικής παράδοσης. Μη ξεχνάτε, ο Αριστοτέλης μεταφράστηκε για πρώτη φορά στα λατινικά στα μέσα του 12ου αιώνα. Η μετάφραση γίνεται από τα αραβικά στα λατινικά και τότε οι καινούριοι κάτοικοι της Ευρώπης, αυτοί οι οποίοι είχαν κατακλύσει τα ευρωπαϊκά εδάφη από τον 4ο,5ο,6ο μέχρι και τον 7ο αιώνα μ.Χ. τα καινούρια φύλα, τα βαρβαρικά φύλα, όπως μέχρι σήμερα αυτοαποκαλούνται, στην ιστορική τους διαπραγμάτευση αυτά τα φύλα. Αυτό το σχήμα κυριάρχησε και επεβλήθη. Ο Κοραής το προσέλαβε με τέτοια συνέπεια, ώστε έφτιαξε την περίφημη θεωρία της Μετακένωσης. Δηλαδή, οι Έλληνες που ζουν σήμερα στην κυρίως Ελλάδα δεν έχουν καμία σχέση με ελληνικότητα. Είναι, όπως είπα πριν, παρεφθαρμένοι γραικοί. Εάν θέλουμε να ξαναγίνουν Έλληνες, πρέπει να εκδυτικιστούν πρώτα, ώστε να παραλάβουν και να προσλάβουν από την Δύση την ελληνικότητα που εκεί στη Δύση διασώθηκε, έτσι ώστε να ξανακερδίσουν την ελληνικότητά τους, μέσω της Δύσεως.

Αυτή είναι η θεωρία της Μετακένωσης. Ο ίδιος ο Κοραής θέλησε να συμβάλλει σ' αυτή την μετακένωση δημιουργώντας και μια γλώσσα γι' αυτούς τους γραικούς που έπρεπε να εξελληνιστούν. Μια καθαρεύουσα γλώσσα, που να καθαρεύει δηλαδή, από προσμίξεις μεταγενέστερες και βαρβαρικές.

Από το γραφείο του στο Παρίσι μια τεχνητή γλώσσα έπρεπε να επιβληθεί και να ομιλείται από τους νεοέλληνες, μόνο για να δηλώνεται η συνέχειά τους, η απευθείας συνέχειά τους από την Αρχαία Ελλάδα.

Κοντολογής αυτό ήταν το δεύτερο όραμα. Η σύγκρουση των δύο οραμάτων, εκεί, όπως είπα, στα τέλη 18ου αρχές 19ου αιώνα, πήρε κάποιες στιγμές και οξεία διάσταση. Κυρίως ανάμεσα στον Κοραή προσωπικά και στην ομάδα των Κολλυβάδων. Μια ομάδα λόγιων μοναχών αγιορειτών, και όχι μόνο, οι οποίοι είχαν αναλάβει ένα πελώριο έργο για τη μόρφωση και την καλλιέργεια αυτού του υπόδουλου λαού, μεταφράζοντας σε δημώδη γλώσσα ζωντανή, κείμενα τόσο της αρχαιότητας, όσο κυρίως της βυζαντινής λεγόμενης παράδοσης.

Επιτρέψτε μου μια δεύτερη παρένθεση. Νομίζω ότι αγνοούμε - ενώ τόση συζήτηση κάνουμε τα τελευταία χρόνια με άλλη αφορμή για διπλές ονομασίες, για πλαστογραφίες της ιστορίας - νομίζω ότι αγνοούμε οι περισσότεροι Έλληνες, ότι η λέξη «Βυζάντιο», «βυζαντινός» και «Βυζαντινή αυτοκρατορία» είναι μια από τις πιο χαρακτηριστικές πλαστογραφίες που πέτυχε η Δυτική ιστοριογραφία.

Εάν λέγατε σ' ένα κάτοικο της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, της Αυτοκρατορίας της Νέας Ρώμης - Κωνσταντινουπόλεως, ότι είναι βυζαντινός ή ότι

ανήκει στη βυζαντινή αυτοκρατορία, δεν θα καταλάβαινε τι του λέτε. Βέβαια η λέξη «Βυζάντιο» υπήρχε. Ήταν το όνομα της πολίχνης που ίδρυσαν οι Μεγαρείς τον 7ο αιώνα π.Χ., ο Βύζας ο Μεγαρεύς, στον Κεράτιο κόλπο. Ο Ξέρξης κατέστρεψε αυτή την αποικία και στα ερείπια αυτής της αποικίας ο Κωνσταντίνος ο Μέγας έκτισε τη Nova Roma, τη Νέα Ρώμη, την καινούρια πρωτεύουσα της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας. Κανείς δεν διανοήθηκε να ονομάσει ην αυτοκρατορία ή τους πολίτες της «Βυζάντιο» ή «Βυζαντινούς». Στο 17ο αιώνα ένας δεύτερης κατηγορίας ιστορικός στην Δύση, ο Ιερώνυμος Βολφ, μίλησε για πρώτη φορά για «Βυζάντιο» και «Βυζαντινή αυτοκρατορία». Γιατί; Διότι όλη η ιστοριογραφία στη Δύση διεκδικούσε την ονομασία για την Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία του Γερμανικού Έθνους. Ήδη από τον Καρλομάγνο και μετά, αυτή φιλοδοξία υπήρχε. Ότι εμείς είμαστε οι συνεχιστές της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας και όχι η Νέα Ρώμη - Κωνσταντινούπολη.

Λοιπόν, επεβλήθη τόσο καθολικά αυτή η πλαστογραφία που σήμερα δεν μπορούμε να συνεννοηθούμε, εάν δεν μιλήσουμε για «βυζαντινή τέχνη» για «βυζαντινή αυτοκρατορία» για «βυζαντινή ιστορία». Δεν θα μας καταλάβουν τι λέμε. Παρ' όλα αυτά δεν παύει να υπάρχει η εκκρεμότητα της πλαστογράφησης αυτής.

Τα δύο οράματα ήρθαν σε σύγκρουση, συγκρούστηκαν σε επίπεδο διανόησης και συγγραφών, αλλά η κρίσιμη στιγμή ήταν όταν εξερράγη η επανάσταση. Δεν είναι τυχαίο, μέχρι την τελευταία στιγμή, τα δύο οράματα, θα έλεγε κανείς, εντοπίζονται στο γεγονός ότι η επανάσταση εκρήγνυται αρχικά στις Παραδουνάβιες ηγεμονίες, στη Μολδοβλαχία, και εν συνεχεία στην Πελοπόννησο.

Στην ιστορία δεν επιτρέπονται ερωτήματα «τι θα γινότανε αν». Αποκλείονται. Παρ' όλα αυτά, θα ήθελα να σκεφθείτε καμιά φορά, έτσι για τη χαρά του προβληματισμού, τι θα είχε συμβεί εάν η επανάσταση είχε πετύχει στη Μολδοβλαχία και είχε αποτύχει στον Μοριά. Ποια θα ήταν η πραγματικότητα του Ελληνισμού σήμερα.

Πέτυχε πάντως στο Μοριά, ελευθερώθηκε ένα κομμάτι, μικρό, ελάχιστο, του Ελληνισμού, ιδρύθηκε το πρώτο ελληνικό κράτος, το οποίο άφηνε έξω από τα σύνορά του τα τρία τέταρτα των ελληνόφωνων πληθυσμών της εποχής εκείνης.

Το δεύτερο μεγάλο γεγονός που σημαδεύει την εξέλιξη έστω αυτού του μικρού ελεύθερου τμήματος, που συνιστά Ελλαδικό κράτος, είναι η δολοφονία του Καποδίστρια. Ο Καποδίστριας ήτανε στο αντίπαλο απ' τον Κοραή στρατόπεδο, και δεν μπορούμε να ξέρουμε πού θα πήγαινε, προς τα πού θα βάδιζε αυτό το μικρό κρατίδιο, έστω να διατηρούσε τη συνείδηση ότι διαχειρίζεται ένα πολιτισμό και δεν ορίζει και εξαντλεί την ελληνική παρουσία μες στην ιστορία.

Όμως με τη Βαυαροκρατία, εκείνο το οποίο επικρατεί ως όραμα, ως ιδεολογία, ως επίσημη θέση - επίσημη κρατική ιδεολογία - είναι ο Κοραϊσμός. Δεν θα επιμείνω παραπάνω σ' αυτό. Νομίζω από κει και πέρα οι εμπειρίες και οι γνώσεις όλων μας είναι πολύ σαφείς. Θα θυμίσω απλώς, έτσι λίγο χτυπητά, ότι με την ίδρυση του Ελλαδικού κράτους, με την Βαυαροκρατία κ.λ.π., ο Ελληνισμός παύει να παράγει πολιτισμό. Μέχρι τότε, τέσσερις αιώνες, θα το ξαναπώ, μες στη φτώχεια, την σκλαβιά, την υποτέλεια, την αγραματοσύνη πολλές φορές, αυτός ο λαός κατορθώνει

να παράγει πολιτισμό. Και μ' αρέσει πολύ, πάρα πολύ, η φράση του Ελύτη πάλι, που λέει ότι τότε «*το παραμικρό κεντητό πουκάμισο, το πιο ταπεινό βαρκάκι, το χράμι, το κιούπι, αναδίνανε μια αρχοντιά κατά τι ανώτερη των Λουδοβίκων*».

Αυτό σταματάει με το μαχαίρι. Από την Βαυαροκρατία και μετά ο Ελληνισμός παράγει μόνο μίμηση. Μόνο μεταπρατισμό. Θέλει να μιμείται «τα πεφωτισμένα και λεμπρυσμένα» έθνη της Δύσης. Κάθε πτυχή του βίου, από την οργάνωση του δικαίου, της παιδείας, της Εκκλησίας, της πολιτικής, των θεσμών, όλα είναι αντιγραφή του Ευρωπαϊκού προτύπου. Τα πρώτα χρόνια της Βαυαροκρατίας το εθνικό τυπογραφείο στο Ναύπλιο, λειτουργούσε περίπου ως μεταφραστικό τμήμα. Μετέφραζε από τα γερμανικά κυρίως αστικό κώδικα, ποινικό κώδικα, νομολογίες, όλα, τα πάντα.

Η ζωγραφική, δύο σχολές: η σχολή του Μονάχου, η σχολή του Παρισιού. Η μουσική, κάθε πτυχή του βίου δεν έχει πια κανένα ίχνος παραγωγής ελληνικής ταυτότητας.

Σ' αυτή την απομίμηση, βέβαια, οι Έλληνες πετυχαίνουν κάποια πολύ σημαντικά επιτεύγματα. Η Μαρία Κάλλας, ο Δημήτρης Μητρόπουλος, ο Ιάνης Ξενάκης, ο γιατρός Παπανικολάου, ο Κορνήλιος Καστοριάδης. Πολύ μεγάλες φυσιογνωμίες του 20ου αιώνα. Αλλά ποιού; Του δυτικού πολιτισμού. Συμπτωματικά, έτυχε να γεννηθούν στην Ελλάδα. Η σημασία τους και η συμβολή τους δεν έχει τίποτα να κάνει με την ελληνική συνέχεια και την ελληνική ιδιοπροσωπία.

Πρόβλημα τίθεται, με σαφήνεια, αυτής της αλλοτρίωσης, νομίζω για πρώτη φορά, με τη λεγόμενη γενιά του '30. Τότε, μέσα από το έργο και τη δημιουργία αυτής της ομάδας (Πικιώνης, Τσαρούχης, Αγγελική Χατζημιχάλη, Παπαλουκάς, Κόντογλου), για πρώτη φορά κάποιοι έλληνες αντιλαμβάνονται ότι, πράγματι αυτό που υπήρχε πριν, στην Τουρκοκρατία, ήταν ένα επίτευγμα πολιτισμού για το οποίο όχι απλώς μπορούν να μην ντρέπονται, αλλά μπορούν πραγματικά να το θαυμάζουν.

Βέβαια από πολλές πλευρές ήταν ήδη αργά. Ίσως πια ο διαποτισμός των Ελλήνων από τη δυτικότροπη, τη μεταπρατική αντίληψη είχε προχωρήσει πολύ βαθιά, ίσως είχε συμβεί εν πολλοίς κι αυτό το οποίο απεύχοντο και φοβάντουσαν οι Φαναριώτες, δηλ. όλοι οι ελληνικοί πληθυσμοί, της Μικράς Ασίας, του Πόντου, της Ανατολικής Ρωμυλίας κ.λ.π. είχαν ήδη εξαφανιστεί από το ιστορικό προσκήνιο. Ο Ελληνισμός είχε συρρικνωθεί σ' αυτό το κρατίδιο, το οποίο συρρικνώνεται και σήμερα. Αλλά η γενιά του '30 έμεινε χωρίς συνέχεια ουσιαστικά. Μπορεί να επηρέαζε και να επηρεάζεται ακόμα κάποιες πτυχές καλλιτεχνικής δημιουργίας, δεν πέρασε ποτέ στα επίπεδα ύψους αποφάσεων, που λέμε. Δεν πέρασε ποτέ στην πολιτική και ποτέ στην επίσημη εκπαίδευση.

Έτσι παραμένουμε ακόμα σήμερα να γιορτάζουμε την Εθνεγερσία μη έχοντας

διευκρινίσει το τι αντιπροσώπευε η σύγκρουση των δύο οραμάτων και πού μπορούσε να οδηγήσει. Πού μπορεί σήμερα να οδηγήσει.

Τελειώνω απλώς υπογραμμίζοντας ότι σήμερα η πρόκληση είναι κάτι περισσότερο από επείγουσα. Είναι επιτακτική. Γιατί η Ελλάδα πλέον ως κράτος, ως έθνος - κράτος, μετέχει σ' ένα εταιρισμό εθνών, εταιρισμό ευρωπαϊκών κρατών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, κι όταν μετέχει κανείς σ' έναν εταιρισμό πρέπει να κομίζει μια ιδιαιτερότητα, η οποία να ενδιαφέρει και τους άλλους εταίρους. Όταν μετέχεις σ' έναν εταιρισμό και απλώς πιθηκίζεις τους άλλους, δεν σου δίνει κανείς σημασία. Είσαι της καρπαζιάς, όπως λέμε. Μόνο όταν κομίζεις πρόταση δική σου, η οποία να ενδιαφέρει και τους άλλους, τότε μπορείς να μετέχεις ενεργά στη διαμόρφωση του ευρωπαϊκού μέλλοντος. Ο Ελληνισμός δεν ήταν ποτέ ένα γκέτο. Ήταν πάντα ένα σταυροδρόμι, που δεχόταν όλα τα στοιχεία που μπορούσε να δεχθεί ιστορικά και τα αφομοίωνε σε μια δική του πρόταση πολιτισμού. Εάν αυτό χαθεί, νομίζω ότι θα έχει χαθεί και ο Ελληνισμός. Επομένως η σύγκρουση των δύο οραμάτων παραμένει ένα εξαιρετικά επίκαιρο για όλους μας πρόβλημα σήμερα.

Απομαγνητοφώνηση ομιλίας Π.Α.

(Πηγή: "Ιδιωτική Οδός")

Το ίδιο προβληματισμό, ο κ. Γιανναράς είχε καταθέσει στην ραδιοφωνική του εκπομπή ["Ασκήσεις κριτικής σκέψης", στον ΣΚΑΙ στις 25-3-2007.](#)